

O IZRICANJU POSVOJNOSTI U HRVATSKOM JEZIKU

Branko Kuna

PREDIKATNA I VANJSKA POSVOJNOST U HRVATSKOME JEZIKU

Osijek, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, 2012.

Knjiga Branka Kune obasiže 223 stranice i podijeljena je na uvod i tri središnja poglavlja iza kojih slijede zaključak, opsežan popis relevantne literature, popis korištenih izvora te predmetno kazalo.

U kratkom uvodu autor obrazlaže razloge i motive nastanka knjige, a to je prije svega činjenica da je posvojnost univerzalna jezična kategorija s vrlo velikim mogućnostima semantičkog i gramatičkog izražavanja, koja je u hrvatskome nedostavno obrađena. Naime, u postojećim se jezikoslovnim radovima o posvojnosti u hrvatskome uglavnom obrađuje atributna posvojnost, gdje je posjednik atribut u odnosu na posjedovano, dok se o predikatnoj i vanjskoj posvojnosti raspravlja vrlo malo. Stoga su te dvije pojavnosti u središtu autorova zanimanja te zauzimaju najveći dio knjige. Nakon uvoda, a prije središnjeg dijela rukopisa, u zasebnoj se poglavlju govori o različitim teorijskim pristupima kategoriji posvojnosti te njezinu konceptualnom i značenjskom određenju.

Još od antičkog doba posvojnost je, kao sastavni dio čovjekova postojanja, odnosno svijesti o posjedovanju čega materijalnog ili nematerijalnog, predmet rasprave filozofa, teologa, političara, sociologa te naposljetku i jezikoslovaca, čije su rasprave usmjerene na jezična sredstva ostvarivanja semantičkih i kognitivnih sadržaja te na teorijsko poimanje posvojnosti s obzirom na to tumačimo li je kao

univerzalan pojam ili kao pojam izveden iz drugih temeljnih koncepata. U ovom se dijelu knjige iznosi i pregled razrade posvojnih odnosa, pri čemu je osnovna podjela na neotuđivu i otuđivu posvojnost te atributnu posvojnost. Neotuđiva posvojnost u svojem širem značenju uključuje objektivnu neotuđivost – odnos dio-cjelina, rodbinske i socijalne odnose – i subjektivnu neotuđivost, koja obuhvaća psihološka stanja i kulturne attribute. Ta je vrsta posvojnosti odraz stabilnog, značenjski jednoznačnog odnosa čiji su elementi neraskidivo povezani. S druge strane, otuđiva posvojnost odražava odnose stvarnog posjedovanja konkretnih predmeta – imovine, građevina, predmeta za svakidašnju uporabu...

Izražavanje neotuđive i otuđive posvojnosti bitno se razlikuje među jezicima i kulturama pa tako u mnogim jezicima, među kojima je i hrvatski, razlika između tih dviju vrsta posvojnosti nije gramatikalizirana, tj. nema posebnih fonoloških, morfoloških ili sintaktičkih pokazatelja po kojima bi se razlikovale, dok je u nekim jezicima svaka od njih izražena posebnim gramatičkim sredstvima. Ipak, činjenica je da je uz neotuđive imenice posvojnost češće izražena implicitno, dok je uz otuđive potrebno upotrijebiti posvojni obilježivač kako bi se osigurala potpunost iskaza. Treća vrsta posvojnosti – atributna – utemeljena je na odnosima unutar imenske skupine, pri čemu je posjednik

uvijek atribut, a referent posjedovanog glava imenske skupine. Autor u ovom dijelu daje detaljan prikaz atributnih sredstava za izražavanje posvojnih značenja (tzv. posvojnika ili posesiva) – posvojnog genitiva, posvojnih pridjeva i posvojnih zamjenica – te kategorija koje u sebi sadržavaju posvojni koncept: kvalitativnog genitiva i kvalitativnog instrumentala. Posebna pažnja posvećena je posvojnim zamjenicama, osobito zamjenici *svoj*, čijim se antecedentom tradicionalno smatra rečenični subjekt u nominativu. B. Kuna nastoji pokazati, na temelju uporabe, da je referentni prostor te zamjenice bitno veći, no pritom zapravo govori o semantičkoj ulozi koju subjekti antecedenti imaju u rečenici i navodi da u hrvatskome antecedent povratne zamjenice može biti vršitelj, trpitelj i doživljač. Kao primjer potonjeg autor pruža rečenicu u kojoj se kao antecedent nalazi zamjenica u dativu sa semantičkom ulogom doživljača, odnosno izraz koji se u mnogim jezicima naziva dativnim subjektom (... *iako je Klara učinila sve da mu bude ugodno u kući svojih roditelja*). U hrvatskome se takvi izrazi, zbog niza razloga, ne mogu smatrati gramatičkim subjektima, no iako se slažemo s tvrdnjom da je uspostavljanje koreferentnosti posvojnih zamjenica i semantički određeno, smatramo da je ovjerenost navedenog primjera upitna te da on mnogim govornicima hrvatskoga ne bi bio prihvatljiv.

Zanimljivo tumačenje B. Kuna daje za prijedlog *od* uz padež genitiv, kao još jedan atributni način izricanja posvojnosti te razmatra razloge dodatnoga morfološkog isticanja posvojnog značenja, koje je jedno od temeljnih značenja genitiva, te moguća sintaktička, semantička i pragmatička

ograničenja u njegovoj uporabi. Iako ne osporava moguć utjecaj jednih jezika na druge u širenju te konstrukcije, autor odbacuje čestu tezu da je posvojni prijedložni genitiv u suvremenom hrvatskom jeziku posljedica pomodnosti ili utjecaja razgovornog stila, prije svega zato što se prijedlog *od* javlja u posvojnem značenju još od prvih zapisa na hrvatskome jeziku. Kao drugi razlog ukorijenjenosti prijedloga *od* s posvojnim značenjem navodi se njegova velika proširenost u jezičnom razvoju djece u periodu prije ovladavanja tvorbom posvojnih pridjeva.

Na kraju drugog poglavlja ukratko se opisuju dva sredstva izražavanja posvojnosti utemeljena na odnosu između dijela i cjeline: kvalitativni genitiv, koji izražava isključivo neotuđivu posvojnost, pri čemu je dio označen tim genitivom pripisan kao dio cjeline imenovan glavom skupine (npr. *starac sijede brade*), i kvalitativni instrumental, kojim se izražavaju neotuđivi dijelovi tijela kada su dopunjeni odredbom (npr. *ta djevojka s onim krasnim očima*, ali ne **ta djevojka s očima*). Oba su ta sredstva postojani znak neotuđivosti iako bi u tom slučaju prikladnije bilo govoriti o pripadanju, a ne o posvojnosti.

Dva poglavlja koja slijede središnji su dio knjige i posvećena su predikatnoj, odnosno vanjskoj posvojnosti. Kod predikatne posvojnosti dva su dijela povezana predikatnom koji u svojem leksičkom značenju ima ugrađeno posvojno značenje (npr. *imati, posjedovati, prisvojiti*, itd.), a načine izražavanja predikatne posvojnosti autor razlaže s obzirom na vrstu predikata pa tako razlikuje posvojnost izraženu punoznačnim glagolskim predikatnom te posvojnost izraženu sponskim, polusponskim i raščlanjenim predikatnom.

Osobita pažnja posvećena je bliskosti posvojnih konstrukcija s egzistencijalnim i lokacijskim konstrukcijama kao relacijskim kategorijama te se stoga posebno razmatraju tri najraširenija glagola – *imati*, *biti* i *pripadati* – i njihova veza s posvojnim predikatnim konstrukcijama. Štoviše, u tom dijelu knjige B. Kuna ulazi u vrlo detaljnu raspravu o prirodi egzistencij-sko-lokacijskih konstrukcija s navedenim glagolima te ulazi koju u njima ima padež genitiv. Posebno su istaknute i egzistencijsko-empatijske rečenice koje imaju morfosintaktička obilježja posvojnih konstrukcija i egzistencijalno značenje, uz empatiju kao dodatni značenjski sloj. Takve su rečenice osobito proširene u svakodnevnom kolokvijalnom govoru te novinskim kolumnama i komentarima, a njima se sugovornik nastoji pridobiti i uvesti u govorni čin.

U nastavku rasprave o predikatnoj posvojnosti B. Kuna bavi se pitanjem je li posvojnost leksički ili gramatički koncept te daje prikaz, ali ne i kritiku, stajališta Bernda Heinea i Leona Stassena, dvojice autora čije radove B. Kuna smatra vrijednim prinosom tipologiji predikatne posvojnosti. Heine traga za „eksternim” objašnjenjima modela jezične uporabe i razlikuje tri osnovna načina izražavanja posvojnosti: atributnu i dvije vrste predikatne posvojnosti. Izraze za posvojnost smatra izvedenim iz temeljnog čovjekovog iskustva, a opise takvih iskustava naziva događajnim shemama. Heine razlikuje osam takvih shema (akcijska, lokalizacijska, pratiteljska itd.) i smatra da su svi apstraktni koncepti posvojnosti u raznim jezicima izvedeni pomoću tog malog broja konkretnih izvorišnih shema (koje se, kao što primjećuje i B. Kuna, uvelike

podudaraju s pojmom propozicije u Fillmoreovoj padežnoj gramatici, odnosno generativnoj semantici). S druge strane, Stassen smatra kako je kodiranje gramatičke uloge posjednika i posjedovanog jedini kriterij na kojem treba počivati tipologija posvojnih sredstava te određuje četiri temeljne vrste posvojnih konstrukcija – lokacijske, komitativne, konstrukcije s topikom i posvojne konstrukcije s glagolom *imati* – koje su rezultat gubitka leksički praznih predikata (putem semantičkog izbjeljivanja) i gramatikalizacije sintaktičkih funkcija posjednika i posjedovanog.

U nastavku poglavlja slijedi detaljna analiza izricanja predikatne posvojnosti u hrvatskome jeziku i to pomoću glagolskog predikata sa samoznačnim ili punoznačnim glagolom (*imati*, *posjedovati*, *raspolagati* itd.), sponskog predikata (glagol *biti* + predikatno ime), polusponskog predikata (polusponski glagol s dopunom) te raščlanjenog predikata (perifrazni glagol općeg značenja + prijedložni izraz s glagolskom imenicom izvedenom od posvojnog glagola). B. Kuna ističe kako kriteriji za razdiobu predikatnih posvojnih konstrukcija mogu biti raznoliki – morfološki, sintaktički, semantički... – te kako se dobivene vrste mogu dalje razlagati na podvrste na temelju dodatnih pokazatelja, no prije raščlambe svakog od četiri navedena načina izricanja predikatne posvojnosti, autor daje kratak pregled mogućih sintaktičkih uloga posjednika (subjekt, neizravni objekt, priložna oznaka i predikatno ime) i posjedovanog (objekt, subjekt i instrumentalna dopuna ili dodatak).

Među punoznačnim posvojnim glagolskim predikatima u hrvatskome se je-

ziku razlikuju četiri skupine: glagoli koji izražavaju jednostrani čin stavljanja nekog predmeta u posjed (npr. *namaknuti, zgrtati, prisvojiti* itd.), glagoli koji naglašavaju izravnu ili neizravnu uključenost drugih osoba u stjecanju vlasništva (npr. *dobiti, kupiti, steći* itd.), glagoli koji označuju posjedovanje materijalnog ili duhovnog bogatstva (npr. *baštiniti, raspolagati, vladati* itd.) te glagoli koji izriču gubitak i voljno odricanje od posjedovanja (npr. *darovati, prepustiti, razbaštiniti* itd.). U dijelu o punoznačnim glagolima osobita je pažnja posvećena glagolima *imati* i *pripadati*. Glagol *imati*, uz glagol *biti*, univerzalni je glagol za izražavanje predikatne posvojnosti, koji u hrvatskome zahvaća vrlo široko polje uporabe te predstavlja temeljni posvojni glagol. B. Kuna vrlo ga temeljito obrađuje, opisujući njegove semantičke, sintaktičke i pragmatičke značajke (tj. vrste odnosa koje izražava – vlasničke, odnose dio-cjelina, rodbinske i socijalne te pseudoposvojne), zatim lokacijsku narav glagola *imati*, gramatička svojstva posjednika i posjedovanog te posvojno rezultativne konstrukcije s tim glagolom. Glagol *pripadati* i njemu srodni glagoli najčešće se pojavljuju s posjednikom u dativu te služe za izražavanje lokacijskih i vlasničkih odnosa.

U dijelu o posvojnim konstrukcijama sa sponskim predikatom *biti* autor govori o konstrukcijama usmjerenima na posjedovano (dativne i prijedložne) te konstrukcijama usmjerenima na posjednika, dok na samom kraju poglavlja kratko razmatra izricanje posvojnosti polusponskim i raščlanjenim predikatima te zaključuje kako je semantika posvojnih glagola vrlo složena te omogućuje neprestano stvaranje novih sintaktičkih odnosa,

koji se katkad približavaju aktivno-pasivnim i modalnim konstrukcijama.

Poglavlje koje slijedi bavi se vanjskom posvojnošću, odnosno konstrukcijama u kojima se posjednik nalazi u sintaktički različitoj sastavnici od posjedovanog, dok sam predikatni glagol nema posvojno značenje. O vanjskoj se posvojnosti u hrvatskome jezikoslovlju nije pisalo, no u mnogim svjetskim jezicima to je proširena i dobro opisana pojava. Stoga knjiga B. Kune predstavlja prvi sveobuhvatan prikaz te vrste posvojnosti u hrvatskome jeziku, utvrđujući čimbenike koji motiviraju nastanak takvih konstrukcija. Zajedničkim obilježjem svih vanjskih posjednika smatra se pojam pogođenosti, koji označava njihovo uključivanje u radnju kao aktanata, odnosno mentalno pogođenih sudionika. Na izbor vanjskog posjednika utječu obilježja posjednika i posjedovanog te predikatnog glagola. Pritom se najveća pažnja pridaje vanjskomu posjedniku u dativu, koji je zbog svoje prisutnosti u velikom broju tipološki vrlo različitih jezika najčešće i opisivani. B. Kuna pokazuje da tradicionalno pripisivanje atributne uloge posvojnemu dativu u hrvatskome nije ispravno jer je on upravljan glagolom i s posjedovanim povezan samo semantički. Štoviše, u hrvatskome izricanje vanjske posvojnosti dativom nije ograničeno leksičkim obilježjima posjednika i posjedovanog, a ni vrstom glagola pa takve konstrukcije na bolji način prikazuju bliskost između dvaju entiteta.

Osim vanjskog posjednika u dativu, autor obrađuje i vanjske posjednike u nominativu (uz glagole doživljavanja, glagole tjelesnog gibanja i djelovanja, glagole promjene i u poredbenim konstrukcijama) te vanjske posjednike u akuzativu.

Potonji način izražavanja vanjske posvojnosti ima znatno uže uporabno područje i pojavljuje se samo pri izricanju neotuđive posvojnosti s glagolima tjelesnog dodira, glagolima gledanja i glagolima za izricanje stanja u kojem je posjedovano dio tijela gdje nastaje bol. Iako se akuzativni vanjski posjednici u određenoj mjeri poklapaju s dativnima, posjednik u akuzativu izravni je objekt sa semantičkom ulogom trpitelja te kao takav ističe najviši stupanj uključenosti posjednika u radnju.

B. Kuna dokazuje kako hrvatski jezik obiluje raznim sredstvima za izricanje predikatne i vanjske posvojnosti, koja se intuitivno jasno određuju, ali daleko teže lingvistički opisuju. Ipak, može se sa sigurnošću reći da je autor ovom knjigom uspio dati sveobuhvatan i detaljan prikaz izražavanja posvojnih odnosa u hrvatskoj, s posebnim naglaskom na vanjsku posvojnost, koja dosad nije opisivana.

Knjiga B. Kune pisana je na pristupačan, tečan i jednostavan način te je stoga iznimno korisno štivo ne samo za jezikoslovne stručnjake i studente kroatistike već i za sve ostale jezične entuzijaste.

Osobito je vrijedan doprinos ove knjige u tome što na mnogim mjestima ispravlja i pobliže objašnjava netočne ili nepotpune tvrdnje iznesene u postojećim hrvatskim gramatikama i jezičnim priručnicima, a primjeri i jezična građa stvarni su - uzeti su iz korpusa Hrvatske jezične riznice, iz raznih novina i časopisa te s Hrvatskoga radija. Vrlo je vrijedno nastojanje da se pri jezičnoj analizi uvažavaju i pojavnosti prisutne u suvremenom razgovornom jeziku, a osobita je prednost ove knjige što, za razliku od mnogih djela jezikoslovne literature, ne zaobilazi područje usvajanja jezika kod djece, koje je bitan čimbenik u tumačenju jezičnih pojava.

Irena Zovko Dinković

OSJETILNI PRAGMEMI I PRAGMAFRAZEMI U HRVATSKOM I POLJSKOM JEZIKU

Neda Pintarić
**PRAGMATIČNI SVIJET OSJETILNOSTI:
POLJSKO-HRVATSKA KOMPARATIVNA STUDIJA**

Zagreb, FF press, 2010.

U svojoj knjizi *Pragmemi u komunikaciji* (Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta 2002.) Neda Pintarić definira pragmatiku kao znanost o multikodovima, prikazuje njezin razvoj i strukturiranje, a u središnjem dijelu bavi se pragmemima – najmanjim jedinicama

u pragmatičkom opisu, koji odgovaraju leksemima u jeziku, dok većim jedinicama odgovaraju pragmafrazemi iskazivani usporedbama i frazemima s pragmatičnom sastavnicom, uz uključivanje govornih činova pa i diskurza kao razgovornoga teksta. Ovakve teoretske postavke autori-